

מנזר הפראנציסקנים ב"הר-ציוון" ויהודי ירושלים במאה ה-טו.

מאת י. פראר

קורות יהודי ירושלים במאה ה-טו נוות מכמה פרקים קודמים של תולדותינו בארץ במושגי ימי-הביבנים, הודות לאגדותיהם ותיאורייהם של שליחים ונוסעים, אשר ביקרו או השתקעו בעיר הקודש. אמן ידיעותינו מצטמצמות לסופ' המאה — בעיקר לשני עשריה האחרוניים. המאמר הבא הוא נסיוון להבahir אידלו נקודות מסופות בתולדות היישוב הירושלמי וכונתו המיחודה לעמוד על הקשר שבין תולדות יהודי ירושלים לתולדות היהודים בחו"ל, בשנות העשרים והשעים של המאה ה-טו,

קשר שנוצר מתוך מעמדם המיחודה של הנזירים הפראנציסקנים בירושלים*.

מן המפורסמות היא האגדה על "כביר דוד" ב"הר-ציוון", שהפיצה, כידוע, ר' בנימין מטודילה, בסוף המאה הי"ב, אף שלא מן הנמנע הווא כי האגדה התלהכה כבר לפנוי בין היהונים אשר במקומם, או הצלבנאים יורשייהם†). לאגדה זו נתפסו במידה מסוימת גם הנוצרים וגם המוסלמים והיא יצירה היסטוריה במאה ה-טו. הריב על החזקה מקומו המשוער של "כביר דוד" בין היהודים לנוצרים (שאיתרו באותה כנסייה כמה מאורעות חי ישו) בסוף שנות העשרים של המאה — ידוע למדי ונסתפק,

איפוא, בסיכום הדברים, עם מילויים מקורות נוצריים, אשר נעלמו מעיני החוקרים. היישוב היהודי בארץ וביחד בירושלים התחלף עולה במספרו וכוחו מתחילה המאה ה-טו. התגברות העלייה לארץ-ישראל בתקופה זו, אפשר להסבירה בכמה דרכי, בגיןן מופסות רדייפות ישראל בזמן ההוא בארץות אירופה מקום בראש. עליית מספר היהודים בעיר הקודש התבטה גם בנזינום לknoot את המקום המשוער של "כביר דוד", בкомה החתונה של אותו הבניין, שבו קבעה המסורת הנוצרית את מקום הסעודה האחרוןנה של ישו‡). לעומת רג' ארמוני מודיע בשנת 1427, שמתחת ל'קאפללה של רוח הקודש" נמצאים קברי דוד, שלמה ומלכים אחרים והיהודים מעריצים אותם מאוד ובכapps מרכיבים מנסים לקחתם מהאחים (הפראנציסקנים). כדי שיוכלו לעשות כאן בית-כנסת‡‡. התפתחות הדברים ידועה; אולם אין זה ידוע כי היהודים רכשו מזמן קרקעות בשטח ההוא שבבֵּין שטח הכנסייה, ולמד מכאן שהיהודים חתרו כראה כבר לפנוי כן

*) חוות נמונה למורי, הופיע*. י. בער, אשר הויל לזכותני בהערכתי בדרךו האדיבה מאו, וכן אני מווה לפטוף*. ל. א. מאיר על התענוגותו בעבודה זו.

(1) Raimund d'Aguilers, cap. XX. RHC. Hist. Occ., III, p. 293
על נושא זה נכתב גם מחקר מיוחד מעת C. A. Nallino, *Sull'infonduta leggenda della Tomba di David sottostante al Santuario del Cenacolo in Gerusalemme*, Torino 1919 המאמר לא הגיע לידי, אולם מסקנותיו מסוימות במחקרים אחרים (ר' להלן).

(2) מעל לחדר שבו איתרו את "כביר דוד" ישבה קומת עלייה. לפि המסורת הנוצרית נחה שם רוח הקודש על תלמידי ישו (ר' משיח-שליחים ב', ואילך) ובמקומות זה והוקם בית תפילה שנקרא "קאפללה של רוח הקודש". את כל הבניין קראו בשם "מקום הסעודה" — *coenaculum* (לפי מركוס י"ד, י"ב — כ"ה). ר' את Bernardino Amico, *Trattato delle Piante e Immagini de Sacri Edifizi di T. S. D. Baldi, Enchiridion Locorum Sanctorum etc.*, Edizioni di T. S. Jerusalem 1935, p. 665.

(3) Anonimi Libellus Descriptionis Terrae Sanctae, Le Missioni Francescane VI, 1885, p. 259

להיאחזו במקום. تعودت קنية של נזירים המנזר, מנובמבר 1430, מתארת את גבולה נחלתם החדשה: במערב היא בר-מיצ'ר פמנזר האחים, בדרום לכרם. במזורי החקה השיכת יהודים, ובצפון להוספיטאל ולמנזר החכמים⁴⁾. נסיוון היהודים הוכתר, כידוע, בהצלחה זמנית והנוצרים נושלו מהמקום. בתוצאה עוררו הפראנציסקנים את אירופה למטען-צלב נגד היהודים שבראשו הוועד האפיפיור מרטרין החמישי, אפיפיור אשר איננו נמנה על שונאי ישראל המובהקים. התעוללה הפראנציסקנית הספיקה, כמו כן, להוטף נופך משלה לתיאור המשעה. באוקטובר 1427 נודע לאנשי וינציה כי הנזירים נשלו מהמנזר ומהקапלה של דיזיד⁵⁾. אולם בפקודת המלכה חוויאנה לדוכס פאלابرיה נאמר, שהיהודים גרמו לנישול הנזירים מן הקאפלת של דיזיד ושל מלכים ונכסיות אחרות, ומתקומות תפילה ונערצים וקדושים⁶⁾. בתוצאת התעוללה הפראנציסקנית יצא הפקודה המפורשת האוסרת על הקברניטים להעביר היהודים לארץ-ישראל ופקודה שנייה בת זמנה, המטילה קנס על היהודי דרום-איטליה, כדי לפצות בו את הנזירים הפראנציסקנים בירושלים⁷⁾.

האיסור הוינייציאני על העברת היהודים לארץ-ישראל נשאר בתקפו במשך תקופה שאת אורךה אין אנו יודעים. גריץ מצא קשר בין המאורעות הנ"ג, בשנים 1429-1427, ובין פיסקה ידועה באגרת ר' עובדיה מברטינורה⁸⁾ המזכירה איסור ממין זה, והאגרת המפורסתה של ר' יצחק צרפתי⁹⁾, וכן קבוע גריץ את זמנה של האגרת האחורה לשנים 1453-1488¹⁰⁾, והסביר שהאגרת המפורסתה נקבעה עוד יובל שנים לאחר המאורעות הנ"ל. לכאורה מתקבילות מסקנותיו של גריץ על הדעת; אולם בדיקה מדויקת מעוררת חששות. ראשית אין ההנחה, שפקודה כלשהי — ואפילו אנטוי-יהודית — עומדת בתקופה

G. Golubovich, *Serie cronologica dei R. Superiori di : 4) הקنية נוצרת אצל*

T.S., Gerusalemme 1898, p. 22, n. 1; I dem, *Bibl. bio-bibliog., Croniche*, N. S., 6., p. 88.

L. Lemmens, *Die Franziskaner im Heiligen Lande*, n. n. 1

(Archiv der Prokura, 1335 — 1522, 1925², S. 96, N. 99

והאגרת המפורסתה של ר' יצחק צרפתי⁹⁾, וכן מוסיף שתהיעודה הייתה בארכיון המגור (ר' הערת²⁸).

Castellani 1 (Schublade 1 MGWJ., xx (1873), S. 283: monasterium et capellam David auferentes

5) ר' יותר נכו נוסח פקודת הטינגאט הוינייציאני בינויו (או 1428 subtrahi a dicto : (1429

monasterio capellam David et aliorum regum et prophetarum (*ibidem*)

Wadding, *Annales Minorum* T. X, p. 566 s.: fecerunt subtrahi a dicto 6) ר'

Monasterio capellam David et aliorum Regum et Prophetarum et alia oratoria, atque

sacella devota et sancta

7) ר' גריץ — שפ"ר, ברך ו', ציון ו' ומארמו החשוב המטבר את הרקע ההיסטוריה באיטליה

של גראטיאן. J. Starr, *Johanna II and the Jews*. JQR., 1940, pp. 67 — 78. לאחר חקירתו של

8) קאסוטו באוסף התעודות של Minieri — Riccio, *Not. stor. tratte da 62 registri angioini dell'Arch. di Stato di Napoli*. Napoli, 1877

יהודים לא"י נגעה גם בכל דרום איטליה, וגנו מוצאים אותו בניאפולין, גאיה, פוצואלי, סורינטו ואטלי.

U. Cassuto, *Sulla storia degli ebrei nell'Italia meridionale nell'eta angioina*. Riv. Il Vessillo Israelitico, pp. 8-9.

8) ר' א. יער, אגדות ארץ-ישראל, ע' 137.

9) פרסמה בילינק, קונטראס גזירות מתן. ליפסיאחר"ז, ע' 14 ואילך.

10) או 1500 (ר"ג — ר"ס); גריץ — שפ"ר, ברך ו', ע' 431.

ובכל שנים, הולמת את התקופה. שניית, גרייך עצמו, שכנראה הרגיש את הקושי שבדבר, טען, בהסתמכו על דברי ר' יצחק צרפתי—המודיע שהוא כותב עשר שנים לאחר שהוזע האיסור—שכנראה נתחדשה הגזירה בשנות הארבעים, ואת השערתו זו הוא מחזק בנוסח העונש ל' העביר יהודים לארץ־ישראל ור' יצחק כותב באגרתו שיש ל' זורם הימה. שתי נקודות אחויה אלה איןן עומדות בפני הביקורת. אם בתחום הגזירה בשנות הארבעים, הרי שקרה ממשו שגרם לך; ואת הסיבה יש, כמובן, לחפש במקרים אשר ארכו בירושלים. אולי אין אנו יודעים על כך ולא כלום והרי באופן יחסית מרובים בתחום זו המקרוות לתולדות הנזירים בירושלים. מצד שני אין ל' מודוד הרבה משינוי נסוח האיסור. הקורא בדברי האגרת, המלה מאיצות, לא יכול את דברי המחבר פשוט כמשמעותם.—אולי הבעיה עומדת בעינה, כי ברור שאיסור כזה היה קיים בשנות השבעים של המאה, כפי שמעיד בפירוש ר' עובדיה מברטינורה, ועלינו לענות על השאלה: متى

ונקשר למה נתפס האיסור שעמד בתקפו בשנות השבעים?

נבדוק ראשית את אגרתו של ר' יצחק צרפתי. בלו' היכנס בבירור הפרטים (שעליהם ידובר להלן) יש להעיר, ראשית שאגרת זו יבליה להיכתב עשר שנים לאחר שחיל האיסור על העברת היהודים בשנת 1428 — בנויגוד לדעתו של גרייך. טענתו של גרייך היא כי האגרת מנicha כבר את כיבוש קוטטא בידי התורכים, ז.א. את השנה 1453. הרי שהיא כה: בהגזרה הזאת שיצאה מטעם הסינט נרשם הזמן, ואם כבר עבר או יותר מעשר שנים, הנה נכתבת האגרת הזאת קרוב לשנת 1440 ואז לא היה עוד מלכות תוגרחת בארץיה (1). אולי לפניו פליית קולמוס, כי הרי התורכים יושביםニアירופה מסוף המאה הי"ד, כאשר נקבעו בידיהם אדריאנופול וטאלוןקי, ואין, אייפוא, מניעה להניח שהאגרת נכתבת בשנות הארבעים של המאה הט"ז. וכן גם אין הכרה כי הפטישה האומرتה: אכן תוגרחה היא דרך חים כלו דרך יבשה עד ירושלים רק מעבר ששה מיליון דרך ים (2), מכיוון ל'עיר קושטא, אולי התכוון הכותב ל'גאליפול, אשר הייתה ממצע המאה הי"ד בידי התורכים. אולי ל' מורות האפשרות הטכנית ל'יחס את נון כתיבת האגרת לשנת 1439 בערך, אני נוטה להניח שאין כן הדבר. דברים מספר בחוץ האגרת עצמה, שעלייהם עוד נעמוד בהמשך דברנו, וכמו כן העובדה, שפקודת איסור מסוימת הייתה קיימת בשנות השבעים של המאה, משכנעים אותי, שהאגרת עוסקת באיסור אחר יותר, שלא נשתרם זכרנו בתעודות רשות. בהתאם לתוכן האגרת ברור הוא לא צל של ספק, שאיסור חדש זה עומד בקשר מהודך עם הנזירים הפראנציסקנים ב'הר־צין'.

אם כן, אייפוא, עליינו לברר תחילה מה הם המאורעות הקשורים בפראנציסקנים של ירושלים, שיכלו להביא לחדוש האיסור הנ"ג. מרובים הם התיאורים העוסקים בירושלים ובנויים שם (3): רוב החוקרים המודרניים הוליכים אחרי ההיסטוריון הפראנציסקאני

(1) שם, ע' 430.

(2) לילך, ע' 20.

(3) מן החשובים ביותר: T. III, 1: Custodie Francisc. de T. S., Paris, 1898. A bel, Jérusalem nouvelle II, pp. 421—481; D. Baldi, La Tomba di David e il S. Cenacolo. Studi Francescani, Anno X. נוסף על כך קיטס חומר תעמלתי (פאמפלטיהם) רב בעניין מקומות קדושים הפראנציסקנים, שעניינו המדעי אינו גדול.

ונציג בון המאה הי"ג, או הספרדי קאלאוחונה¹⁴⁾ או האיטלקי זורניצ'יו בני אותה המאה וחווורים ע"ש שגיאותיהם. פ"י מיטב ידיעתי תיאור מפץה, המשמש ברוב המקורות העומדים לדרשות החוקר הוא רק מחקרו של ג'. למן¹⁵⁾, אשר משומם מה לא מצא את הדו במחקרים אחרים.

מה מספרים המקורות? תיאורים מטכמים של תולדות המקום אנו מוצאים אצל הנוטע המפורסם פ. פַּאֲבָרִי ואצל נסוע פראנציסקאני אחר, אשר בסופו השתקע במנזר הר ציון, הוא סּוֹרִיאָנוּ. שני מקורות עיקריים אלה, סּוֹרִיאָנוּ, מטבח הדברים, הוא בעל הטוגיה. תיאورو של סּוֹרִיאָנוּ¹⁶⁾ נמצא בשלווש נוסחאות, שנכתבו בין השנים 1485-1524. ואיש זה שישב במקום, חזקה לעיו, שידיועתו מבוססת יותר מאשר משן הנוטע פַּאֲבָרִי. והנה סיכום הספר של סּוֹרִיאָנוּ: בשנת 1460 נהרבה הקאפללה של רוח הקודש, את זו ציווה לחידש הדוכס מבורגונד פְּילִיפ הطيب. והנה קאפללה זו נהרבה עוד פעמי ואותה נהרכו גם כל החדרים במנזר; סיבת החורבן היו הכלבים היהודים, היהות ואmeno לפְּרָצִים שמתהפת לאkapלה זו נמצא קברו של דיזן הנביא¹⁷⁾. בפקודת הסולטאן נהפך מקום הקבר למסגד והיות והאחים ערכו את תפילהותיהם מעל למקום זה, הרסו את המקום (ו.א. את הקאפללה).

והנה תיאור המאורעות לפ"י פַּאֲבָרִי. לאחר שהוא מזכיר את רצח הבנים עלי-ידי המוסלמים ב-1368¹⁸⁾ הוא מוסיף: לאחר מכן שוב נכנטו והרסו את תקרות חזור השינה והחדרים. ובפעם אחרת, בהשתדלות היהודים קיבל הסולטאן את מקום קבר דיזן ומילci היהודים האחרים והרס את "מקום הטסודה" אשר נבנה על ידי מלך צרפת¹⁹⁾ בהסכמה הסולטאן ולא הורשה לבנותו מחדש²⁰⁾. ובמקום אחר הוא מספר, שהסולטאן, אשר נודע לו מפי היהודים על "קבר דיזן", החליט כי היה ומדוברים מאמינים גם בקדשו של דיזן וגם בתנג"ץ, יקחו הם עצם את המקום. הוא החרים את מקום הקבר והפכו למיסגד וכי-מנועו بعد דרישת רגלי הנוצרים על תקרת המטגד, החרים גם את הקאפללה²¹⁾. אמם שollowת התיאורים האלה אינם עולמים אך בבד בכלי פרטיהם, אולם בדרך כלל אין ניגוד ביניהם. חשוב הוא לנגןו שני המחברים מזכירים שתי הリストות ורק אחת וזו השניה, מעורבים היהודים. אולם הסקימה הכרזנו-לוגית אינה ניתנת להסתמכם. פ"י סוריאנו הייתה הדרישה הראשונה ב-1460²²⁾, ולפי הנוסח הראשון של חיבורו,

Wadding, *Annales Minorum*, 1740 — 1886²; Juan de Calahorra, ר' (14

Chronica de la Provincia de Syria y T. S. de Gerusalen. Madrid, 1684

L. Lemmens, *Die Franziskaner im Heilig. Lande*, 1335 — 1552. 2te ר' (15

! .Auf., 1925

F. Suriano, *Il Trattato di T. S. e dell'Oriente*, ed. G. Golubovich, ר' (16

Milano 1900

Ibidem, cap. LIX: E la cason de questa tanta ruina forono li cani ר' (17

Judei, perchè dissero alli Sarracene che soto quella capella staeva la sepoltura de

David propheta

.Croniche (Bibl. bio-bibliog., N. S., 6) I, pp. 78 — 79 (18) כמי שיווצה מן

(19) צ"ל מבית מלכות צרפת והוא פיליפ היטוב מבורגונד.

(20) ר' F. F. Fabri, *Evagatorium II*, p. 320

.Idem, *ibid.*, I, p. 251 s. (21)

La qual capella del mile quattrocento sesanta... fo butata a terra e scarcata (22

e minata

היתה השנה שמנה שנים לאחר מכן²³, ז.א. בשנת 1468. — אך השלד הכרונולוגי מתהבר ממקורות אחרים. בשנת 1461 ביקר במקום הצלבתי לואי די רושוואר, והוא מספר: דוכס בורגונדי (פיליפ החטוב) בנה שם ... קאפללה שנקראה "קאפללה של רוח הקודש". אולם זה כבר חמיש שנים ... הזרים הרסו אותה עד היסוד²⁴. יוצא, איפוא, שהמקום נהרס ערך בשנת 1455. מכל מקום ברור טועה סורייאנו בתאריך 1460, כי הרי לא יתכן שמקיר בسنة 1461 לא ידע על הריסה מלפני שנה, או יצינה כהריסה מלפני חמש שנים בערך. ולאותה מסקנה אנו מגיעים מדברי הנוסע הלאנדוגראף וילhelm מתרינגייה, אשר ביקר במקום ב-1461: הוא כותב: את הקאפללה הרסו העכו"ם לפני שנים מס' 25). התאריך נקבע סופית על ידי מג'יר א-דין המספר, שבשנת 1452 שלח השליט אל-מלך א-ט'אהר שליח מיוחד, את אינאל' בוי, ביוזמת מהמד אל-משמר, מחסידי השיח, שהאב א-דין אבן ארסלאן, לשות בדיקה במגוריים ולהרים את כל הבניינים החדשים בציון ולקחת את קבר דוד מידי הנוצרים. הבניינים שנבנו ב"צ'ין" נהרסו, ה"כביר" נלקח מידי הנוצרים ואפילו את עצמות הנזירים הוציאו מקרים²⁶. כן, איפוא, נהרס המקום ב-1452, אולם יד היהודים לא הייתה באמצע, או מכל מקום לא תלו את האשמה בהם. — מתי נהרס המקום שנית? התאריך, שמוסר סורייאנו, 1468, אין לו עוד על מה בסיסו, כי הרי הוא מבוסס על ההנחה, שההריס הריאון היה ב-1460. אולם מסתבר שתאריך זה הננו נכון, גוסע מסביבות הריאון, אשר כתב ערך בשנת 1473 מספר שהטולטן אשר הרישה לבנות (את הקאפללה) מות וуд לעפני שנבחר סולטן חדש באו עכו"ם של ירושלים והרסו את הקאפללה הניל²⁷. המול' של טכסט זה חושב שהכוונה למאורעות שנת 1452. בין 1 ל-פברואר ל-19 במרץ של אותה שנה מת הטולטן טשפאק ובא במקומו עתמאן וזה הורד ובמקומו עלה אינאל'. אולם, כפי שגם הרגיש המול', ישנו כאן קושי מותו של טולטן ח'שפאק ועלייתו לשולטן של קאייתבאוי; הפעם ישנה תקופה ארוכה, ל'א מ'ך, וערובוביה גמורה במדינה (9 באוקטובר—3 בדצמבר 1467: מות ח'שפאק עליית א-ט'אהר; 31 בינואר 1468—עלית קאייתבאוי). דעה זו מקבלת את חיזוקה מקום אחר, כי מותה תעודה נשמרה בארכיוון הפראנציגטקאני בירושלים אנו יודעים, שח'שפאק הוא שאפשר את בדק המגור עלי-ידי פיליפ מבורגונד בשנת 1464²⁸.

(23) בנותו משנת 1485

Ludovici de Rupecavardi, *Itinerarium* (ROL., I, p. 247), Baldi, (24)

Enchiridion p. 654: Dux Burgundie incepérat ibi dignissimam et eminentissimam capellam S. Spiritus, sed a quinque annis citra, infideles et perfidi Saraceni diripuerant

.eam et radicitus destruxerunt

Landgraf Wilhelm v. Thüringen, ed. Kohl, S. 110: die haben (25)

.die Haiden in kurzen Jahren zerbrochen

(26) מג'יר א-דין, חוץ' בולאק, ע' 443 ב' (= Sauvaire, p. 255)

שנת 856 להג'ראת.

Conrady, *Vier rheinische Palaestina Pilgerreisen*, S. 130: und die soldaen (27) daer aerloff to gegeven hadde und starff und so, eer die ander soldaen ghecoren

.wert so quemen die heiden van jherusalem und verstoerden die salve capelle

E. Castellani, *Catalogo dei Firmani*, r' (28) קיזור תעודה זו מהארכיוון הפראנציגטקאני, ed altri documenti legali... della Custodia di T. S., in *Gerusalemme*, 1922, no. 56

הנוסף מתאר את הסולטאן המה, כשהליט שהרשה לבנות את הקאפלָה⁽²⁹⁾. — כן, איפוא, בהרשה הקאפלָה בשנות 1468—1467 עתיה מערבים יהודים ירושלים⁽³⁰⁾.

לאור מאורע זה נעין עתה בחוכנה של אגרת ר' יצחק צרפתי. אגרת זו, ובנת מלים ומליצות, מכילה רק תאריך אחד והוא, — שהיא נכתבה לאחר שר שניים בערך לאחר שנאסרה העברת היהודים לארץ־ישראל. אם נכונה, איפוא, ההשערה בכלל, שאין האגרת קשורה במאורעות השנים 1427—1429 (וזה יתרור עוד להלן), יש להחמיר שהיא קשורה במאורעות שנת 1467, ונכתבה, איפוא, בערך בשנת 1477, כי הרי מתקבָּל הדעת שהחרט הגמור של הקאפלָה החדש עורר تعוזות וrogen באירופה שגרמו לחידושה של גזירת שנת 1429, שנגירה באותן המיסיבות.

בעל האגרת מספר שני יהודי אשכנז ר' קלמן ור' דויד סיפרו לו: כל התלאות אשר מצאו ומוסאים מר ממות את אחינו בני ישראל הושבטים באשכנז והגידישין והגידישין הנעשים בכל יום מקום ומיער לעיר ואין לדבר סוף; לטנים יכּוּן היהודים לברוח לירושלים אליהם עכשו נגזרה גזירה לגזירה ואינס מניהם שם יהודי שעבור ונעה נבוכים הם בארץ סגד עליהם הם; לכן בקשוהו האנשים לכתוב להודים באשכנז, השוכנים בעיר שוואן ודרינס טירמרארק מרחרין (כך!) ואונגעארן ולספְרַהם עיל תורכיה; להלן ניתן תיאור נוסף של המצב באשכנז: יוצאים עליינו באוקולוסן חדש לבקרים חקם ונימוסין ומשמען עלינו שרי מסים לגבות מונינו בעלי שטר אמנה ושטר פסם עד כי אפס כספיינו ולא נשאר כי אם גויתנו; לפניהם עשר שנים כמו על היושבים באשכנז ובאיטליה של רומי ... הגלחים והគומרים הכהנים ... על אוזות הר ציון ושותה כתהה בגיאמו⁽³¹⁾ ושם ישראל לא יזכיר ולא יפקד אלו הן הנשפכים בבית המקדש; הגעה ידיעת מירושלים היהודים קנו הר בית ציון הבית והאפרון ... גם בש לא יבשו לכות קבורה הדופק והגולל ובית מחציתו ונעה לא ידע איש את קבורתו אין אמונה בגוי אפיקלו בקבר קבורות חמוץ יקבר, סחוב והשלך מהלהה לשער ירושלים; טוענים נגד היהודים במילנו מלך אסור ברהטם (א. המשיח = ישו) ובאלינו עשו שפטים אשר קנו בית הקברות שווה עמוק ... נכחדים מסוף עולם ועד סוף ... ולולא כי שהיה לנו תיר ולא נים אזי עבר על נפשינו המים הזדוניים רק בחמתה יי' הפר עצחים ... וננתן לחינו אורכה; נימנה פקודה להטיף הימה כל יהודי אשר ימצא באניה; נגזרה גם על העדה הקדושה אשר באשכנז גזירת שמד לנוטחה מאהרי אלהו ... עד כי קצחים יאללם חרב ... וקצתם ייבورو באש

(29) כדי מה לחזיר שלפי המקורות נשלו הנזירים מ"כביר דויד" באופן סופי בשנת 1452, אולם כרוניקן פראנזיסקאני מהמאה הטו' ז'נביירול ראה תעודה בתאריך 1486 בארכיוון המגזר וחוכגה: Testifici crone di Monte Sion, a precise la volta, dove sta la sepoltura di David, et il campo, dove si sepelliscono li Franchi, spetta a detti frati. (Bibl. bio-bibliogr.) Croniche IV, cap. 2. Documenti, N. S., IX, p. 103.

(30) את התעודה אינני מוצא אצל קאסטלאני ואפשר שטעה גנניירול) וצ"ע.

(31) לאותה מסקנה הגיעו למגנט במחקרו, ע' 108—112 ומסכם גם באדרי, אונHIRIDIION, ע' 166.

ה' 1 (דרך הוכחתם לא הוכחה).

(32) ר' שבת צ"ה, ע"א; סנהדרין ל"ג, ע"א.

(33) על פי משליכ"ב, י"ד: שותה عمוקה פי זורת, זעם יהוה יטול שם; והוכחות כמותן נקבעו יישו. וכן גם ר' פתיחה מרגנסבורג: ורחק ממש השותה. מפעות א"י, הוצ' א. יערן, ע' 53.

ובגיחות לוחשת ואשר לא יבא באש יעריו בימים ביבשה; וכן הוא קורא לעלות ארץך דרך תוגרחה וחוזר על גזירת השמד: גודלה מזו אמרו כי גזרו שלא ישנו תלמידים ברבים מפני דרשו חומוקי³³ ושהם יקראו השם ולא יתפללו בעשרה כי אם לסרוגין פסקי פסקי שעמו עליהם עורבים הא במקרי שמע והוא במוחטיב פרק ואשלא יהא רשאי שם יהודו לעשוות מלאכה ולופתו חנות ביום אידם וכי האי גוננה בכל מלכותם.

הידיעות ההיסטוריות הכלולות באגרת שיקות לשתי פרשיות: א' דברים אשר קרו בארץ-ישראל; ב' דברים אשר קרו בגרמניה ובאיטליה. אולי מופלא ביחס הק舍 שבין המאורעות. האם באמות השפיעו המאורעות בארץ-ישראל במידה כה רבה על יהורי גרמניה? כי הרי לא מדובר כאן על איסור העברת היהודים גורידא, אלא על גזירת שמד כל-כך! ועוד קושי נוסף באגרת: מדוע עברו עשר שנים מזמן מגזירת השמד עד שהתחילה יהורי גרמניה ואיטליה מחפשים דרך חדשה לברוח מארץ הגזירה? את ידיעותיו של ר' יצחק צרפתי על המאורעות שקרו בארץ-ישראל אפשר לסכם כך: היהודים ניסו להשתלט על "הר-צון", על קבר ישו ועל נסית בית-להם (בית-הצבתו). שום תועדה אחרת אינה מאשרת ידיעות אלה; אולי דבר אחד בנסיבות פלמוד ממנה, והוא, שהתקומלה יצאה מן הפלאנציגיסקאנים, אשר בידיהם נמצאו שלושה המקומות האלה, ואשר היהודים התגוררו במקומות קודשיהם, ברם זה עדין אינו מ铿ב אתנו לפתרון שאלת הזמן, אולי התכוון ר' יצחק צרפתי למאורעות שנת 1429 ולא בשנת 1468; וכן לא שמענו על שם צדים, שנ��טו נגד היהודים אחרי שנת 1468, אם כי הדבר נתן בודאות להשערה.

והנה נקודה נוספת זו מתבררת מתחן תעודה שנשמרה בארכיון הפרנציסקאני בירושלים במנזור "המושיע הקדוש" (St Sauvair). התעודה לא נתפרסמה עדין במקורה, ובחרוגו שנתפרסם בצרפתית, איטלקית וספרדית לא השתמשו, אף מיטב ידיעתי, החורדים הנוצרים ואף היהודים, למרות חשיבותה למסורת המאה ה-12 וה-13, בהבהירה נקודת השובות בחיה היהודי ירושלים של אותה תקופה³⁴). אנו מביאים את התעודה במילואה: התעודה הנוכחת, האבטנטית והחווקית היא חוזה נכבד והדדי, המכיר� והמודיע על מה שדרנו בבית-המשפט האצלי בירושלים. פנוי בית המשפט הופיע משה שלאל ופארג'אללה גיזהרי³⁵), שניהם נציגי היהודים מטעם בני ירושלים, עקב הקשיים שנתגלו בין הנוצרים והיהודים, בקשר למעבר דרך שטה מנור-ציוון. הנוצרים, הפלאנציגיסטים הביאו פיר מאנים עתיקים של המלכים הקודמים ופסקינדיין סולטאנאים (חיזוקאנקרי) המאשרים את זכויותיהם הקדומות, מזמן

(33) המחבר רומי למדרש הפסוק חמוקי ירכיך (שה"ש ז', ב') שיש למדוד תורה בצעעה, סוכה נ"ט, ע"ב, מוקט ט"ז.

(34) התעודה היהת יודעה לרִגְנִירִיו וזה הכנס את קיזורה לבירוניתה שלו (Bibl. bio - bibliog. Croniche VI [N. S., 9] p. 106 Terre Sainte pp. 44 – 45 1923, (וב恰אות המקבילות בספרדית ובאיטלקית באותה שנה) עם כוורת מורה למדוי! תעודה נמצאת אצל אצל אקטטאנאי כנ"ל, מס' 90. – האבא א. ארפה (Arice), ספרן המנזור, אשר נישתו להרשות לי להעתיק התעודה, הבתינו למסרתה בחוואה הספרדית של העון הפלאנציגיסקאני Tierra Santa, Suplementos, 1947

(35) Musa Scialal; Fargiallah Giauhari שלאל מתיחס כובען למשפת גדי מצרים שהתיישבו בארץ-ישראל. מהתעודה מתרבר שمعد בראש יהודיו ירושלים בדור שאחרי ר' יצחק שלאל המפורסם. ר' פרג'אללה גיזהרי עמד בודאי בראש העדה המסתערבת.

הסוטאן קאית בא ימינו. — פסקידין הקורדים אוסרים עלי' היהודים לעبور לפני שער כניסה התחיה (כבר ישו) השיכת לנוצרים וכן דרך טחה מנור ציון. כל זה הובא לידיעתם של השנאים הנ"ל ואלה הסכימים. להן נרשות בשבייהם, בציירוף הורה ליהודים ולזרום בכל שבת ושבת בבית-הכנסת, לשמר על הפקודה, שם יהודי לא יעבור לפני שער כניסה התחיה ולא דרך שטח מנור ציון, ולא דרך בתיה הקברות סביב המגוזר הנ"ל ולא על יד מקומות אחרים של הדת הנוצרית, או מקומותיהם הקדושים; וכל זה בתוקף פסקידין העתקים והאצ'ילים והסולטאנים, אשר הנוצרים מחזקים חחת ידם. כל זה אושר על ידי האנשים הנ"ל פה אחד ועל ידי ראשי הדת הנוצרית ומאמינה החשובים ביותר, אשר היו באותו מעמד: ג'ולם אל-ביקاري מיסיקוסי, מ"מ ראש מנור הרצ'ון, באטיסט, פרז'ו-ראט'ור המגוזר, אורביטה, ראש החשבים; עיסא בן זעיר, ראש היונינים; משה ינואאר, ראש הארמנים; ג'ורגו' דינאן, ראש הקופטים; עבד אללה א-רב'היד, ראש הסורים.

הוחלט כי מעתה כל יהודי העובר דרך מקומות אלה, יתחייב בענישים חמורים. וכעובר על פסקידין האצ'ילים ישם 10.000 עתמאנים לשליט המקומי, יהיה אשר יהיה. אם ציריך היהודי לעبور דרך שער הרובע היהודי לדרכ הטולטאן המובילה לבריכות הטולטאן, לא יעבור דרך זו מצד השטח של מנור הרצ'ון; אם עליו לעبور את הדרך המובילה למוצר שאין לבבשו, או על פנוי שער המגוזר הארמני, עליו לפנות דרומה, מאחריו שטח זאליאן⁽³⁶⁾, ולא יעbor את הדרך המובילה בכיוון מנור הרצ'ון ומגדל עזה. היהודי שייעbor דרך מקומות אלה, בגיןו למה שנקבע, יוטל עליו עונש כמו זה שהווצר לעיל, כפי שהוסכם בהסכם חפשית והטופית הזה, לא שימוש בכוח ואונס.

נעשה ונחתם ביום המבורך 15 בחודש טנא⁽³⁷⁾ בשנת 940 (= אפריל 1534) תhilah ld'. השופט המפורסם: סעד א-דין א-שפאעי (?), מוחמד מוחדר באש', השיח' סיף א-דין אל-חנבי. (להן אישור בחודש ד'ו אל-קעדה בשנת 950 ע"י ספר מוחמד عبد אל-קادر אל-חנפי. וכותב הנוטרין אהמד ז' מוחמד ז' עמראן אל-חנפי).

תעודה זו שהוצאה בשנת 1534, חסובה לתוכדות המאה הט"ז⁽³⁷⁾, כולן יש לה עניין גם לתקופתנו. כפי שנאמר בתוכה בפירוש היא מבוססת על עדות קודמות והראשונה בשורה היא תעודה הטולטאן קאית בא (1496—1468). בהתאם לתוכנה יש להסיק בבירור שה汰ורה הראשונה ניתנה לאחר חורבן בנייני הנוצרים ביוזמתו או על יסוד הסתתם של היהודים. היא מתחשת, איפוא, בהריסה השלישית של מקומות הקושש הנוצרים ב"הר-צ'ון" במאה הט"ז, בשנת 1468, שנת עליות הטולטאן החדש לשלטונו. תוכן התעודה מתאים גם, והוא היהודי המתהים, לאגרת ר' יצחק צרפתי, כי הרי מדובר בה לא רק על מנור הרצ'ון, אלא גם על קבר יeshו וגם על בית-הכנסת לא רק על מזוזה הרצ'ון, מקומות שעלהם נרמזו באגרת הנ"ל כעל שטח מריביה בין היהודים ובין הנוצרים בירושלים. — מתרבר, איפוא, שבתוכצתה המאורעوت האלה, צמצמו את חומש

(36) Saiededdin Esciafat. כתוב שמות האנמים והמקומות הוא מסווק ויתברר רק לאחר שתתרפס מתועודה במקורה.

(37) אני מקווה לטפל בתולדות היהודי ירושלים קשוריהם בתולדות הפראנציפניים במאה הט"ז על סמך החומר שבידי בעייד הקרוב.

התנועה של היהודים בתחום העיר ירושלים ומחוצה לה ואין ספק שיד הדיפלומאטיה האירופית היתה באמצע הפעם חדש, לדעתו, האיסור על העברת היהודים לארץ-ישראל בגיןות נוצריות.

עתה נעין במשמעות של גזירות המשרד. שעיליהן מדבר בагרת ר' יצחק צרפתי, אם התברר לעיל, שהוא ר' יצחק צרפתי ידיעות מוסמכות בענייני ארץ-ישראל, אין לשכוח שידיעותיו על אודות גרמניה באו מפני השליחים, שהוו אמנים את המצב מבשרם, אך אין להניח שהיה להם ידיעות היסטוריות ברורות. ר' יצחק הוא שembr ל'ם סיבת מניעת דרכי ציון, שכנראה לא הרבו להבינה בגרמניה. אין, איפוא, לסגור בוודאות על פרטיו דבריו. קצתם אינם אלא תמונה כללית של המצב ורק בקצתם, ואולי במידעיהם בלבד, מוכרים הם מאורעות חדשים.

ראשית ננסת עתה לברר מדוע עברו עשר שנים מפקודת האיסור עד להופעת השליחים. אין כל ספק שגם לאחר שחודש האיסור על העברת יהודים לארץ-ישראל, בשנת 1468 בערך, נעשו נסיבות מצד היהודים ל'בא ארצ'ה. המאה ה'טו' ידועה בשל הגירושים והרדיפות בסביבות גרמניה ל'מיניהן והשאיפה לברוח ולהשתקע בארץ היהודים באוטו הזמן עריה בין פוזרי ישראלי בגרמניה. ומהי הדרך בה י'לכו מגרמניה לארץ-ישראלי? הנזיבות העתיקות לוויניציה, שלחתם היה האדריאטי, עברו ל'מזהה האלפים, או פמערם ודרך לומברדיה מזרחה. בשביל נסעים מובהמתה, מערביה, הונגריה, שטירמארק, אוסטריה, זאלצבורג, טירול, שונבן, וירטמברג ובאךן, הנזיבה המזרחית הייתה הטבעית. דרך נווה וקצרה בעמק הנהר אַדִיגָה, והנה דרך זו נסתמה פתאום בשנת 1475, כאשר מושמי הנהר גותת ליד נוצרו בשם שמעון, דבר שגרם לאחת העליות המפוארות בתולדותינו, עליית-הדם של טרנטו⁽³⁸⁾. בתוצאות עלייה זו הפליגו ארצות גרמניה הדרומית ל'גיגינום ליהודי המוקם. מעתה ברור היה, כי העובר ל'איטליה, דרך רגנסבורג הקיסרית, ונסיכות הבישופים פסאו, זאלצבורג וטראנט, מתחייב בנסחו. בוה נדרו ל'חלוטין נתיבי המעבר ל'איטליה, ביחסו לאחר שהסיכומים ל'הפליג מוויניצה היו בבחינת איסור, שבודאי החמיר על ידי ההסתה בצפון⁽³⁹⁾. זהה, איפוא, התקופה, השנים שבין 1475-1478, ימי עליית-טרנטו, שבה פנו יהודים גרמניה ל'חפש דרך אל ארץ-ישראל. התאריכים מודלים להתאריך המשוער על ידינו, של זמן כתיבת האגרת של ר' יצחק צרפתי, עשר שנים לאחר מאורעות ירושלים, בשנת 1468, הינו שנת 1478 בערך. התיאורים האחרים של ר' יצחק צרפתי על המצב בגרמניה: שריפות, מסרים, גירושים והברירה בין שמד למota, גם הם מתאימים לתמונה עמק הכבא של עליית הדם, הח' מאורעות באךן וכלה בעליית טרנט והסתעפויותה עד ל'חורבן קלחת רגנסבורג. אולי אין לדוק בדברי מחבר האגרת. תופעות כאלה של שמד ורצח אפשריות היו במאה ה'טו' בגרמניה יותר מפעם אחת, ולכן אין ל'למוד הרבה מהפרטים⁽⁴⁰⁾.

(38) תודתי נחונה לד' א. שולנובס, אשר הפנה את תשומת לבו לקשר האפשרי שבין עליית טרנט ועינינגן.

C. Roth, *Hist. of the Jews of Italy*, ר' 172 ff.

(40) והוא הדבר בוגרונו לאיסור פתיחת חנויות יהודים ביום חמ' הגנויזים. כנגד זה האיסור לקרוא שמע ולהתפלל בעשרה, שכנראה לא היה ידוע באותו זמן באירופה, בודאי אינו אלא תוספת לשם חיזוק הרושם, זו נזכר לאיה מאורע מקומי. – יש לשים לב לך' שגוזירות המעבר לא' מי' מחווארות בගורת חילך של גירת השמד הכללית, כאשר קרו שני מאורעות בזמן אחד והוא קשורין זה בוה' כשותפותיהם מורשות זה עשר שנים, עד זמן כתיבת האגרת.

אם נסכם את האמור לעיל מבחןת סדרי הזומנים והשתלשלות המאורעות, תתקבּ 1428-1429 (או 1429) יצא האיסור על העברת היהודים לארץ-ישראל. ואולם תקופת איסור זו הייתה קצרה למדי ובוداعי עומד סיומה בקשר לשרה בענייני כנסיית הרצלין, ב-1491-1492. מבקר מאיראנגו מסינקה במקום ומצין שהקafkaה היא בידי הגזירים, אלא שאסור להכנס אליה נוצרים רבים מפחד היהודים והסתרצנים שרצו לחרשה⁴¹. — מאוחר, במשן ארבעים שנה לאחר מכן, לא היו מכשולים בדרך עולית-הרגל לארץ-ישראל⁴². בימים נאחים קבר דוד' מיידי הנוצרים בשנת 1452, ביוזמת שליט מצרים, או שהאשמה לא הוטלה עלייהם. שהאב אידין. במקרה זה לא היו מעורבים היהודים, ורקו גם סוכנים במקומות אחרים, הקודושים לנוצרים. מוצאה של מאורעות אלה צומצם חופש התנועה של יהודי ירושלים בתחום העיר גופא, כפי שנוסח הדבר בפקודת קאיית באין, ונראתה, שחודש איסור העברת יהודים בנויות לארץ-ישראל. בכך זאת נמשכה העלייה דרין צינורות איטליה, עד שהווע המצוב בדורם-גרמניה ובמעבר מגרמניה לאיטליה עקב עליית טרנטו ותעמלתו הארסית של ברנארדיינו דה פילטרה, תלמידו של קאפאטנאנו. במצב זה, לערך בשנת 1475, התחילו היהודי גרמניה לחשוף דרך אחרת למן גנותם ומזהו דרך תורכיה. בהשתדלות שליחיהם נכחבה בשנה 1478 בערך אגרתו של ר' יצחק צרפתי.

寥horot לפלייטים דרך חדשה מורה, דרך תוגרמה.

אין לנו יודעים בדיוק כמה זמן נשאר איסור חדש זה בתוקפו. הגיעו אליינו זכרונותיו של סיבאלודס ריטר משנת 1479, ובhem מסופר על דרך עקיפין יבשית, מגרמניה לירושלים, שהמחבר למדה מפני היהודי אחד. הדרך חוצה את פולין (פוזנן, נובוגורי, ליבורג), נסיכה, אקרטאן, סמסון, טואקטה, חלב, דמשק, ירושלים⁴³. תיאור דרך זו מזכההיפה עם תיאור אחר שנשתמר בקנדייה, ארבע שנים לפני כן, משנת 1475 ערך. הדרך מובילה לפְּתַיָּר שני זה מבוהמיה לפולין, רוסיה, קפה, אנטוליה, ארם-נהרין, עבריה-ירדן, חברון⁴⁴. כן גם פארברי מספר על תנועה גודלה של יהודים דרך השומרון, יש לקבוע כי עליית טרנטו, היא היא שהסבה את תנועת ההגירה מכיוונה הדרומי לכיוון צפוני, או מזרחי, דרך פולין ורוסיה, או פולין תורכיה לארץ-ישראל⁴⁵. אמם לא עמד איסור זה בתוקפו זמן רב, כי הרי אנו יודעים בודאות, שכבר בשנת 1486-1487 פג כוחו⁴⁶. בזאת מתפרקת גם העובדה, שעד עלייה אל נכנן ברסלבסקי, כי אגרתו של ר' יצחק צרפתי לא עשתה רושם ניכר. תקופת חישיבותה המعيشית היה קצורה מדי, עשר שנים בלבד, כדי שתוכל להוכיח גלים ולהשאיר ידיעות ברורות במקורותינו.

Mariano da Siena, *Del viaggio in T. S.* ed. D. Moreni, Firenze, (41) 1822, p. 68.

(42) וזה מפרש את השגותיהם הצודקות בזמן של שלולוֹס, ציון ג', ע' 86 ושל ברסלבסקי ציון ב', ע' 56 ואילך, בקשר לעליות לארץ בין שנות החלשים והשבטים של המאה.

(43) ברסלבסקי, ציון ב', ע' 61-62. ור' י. לוין, ציון ג', ע' 88 המוכיח שדרך עלייה זו קשורה בדרכי המסחר המקובלות בזמן זה א' במזרח אירופה.

(44) מתוך אוסף התעודות החשובות מקנדיה שפרסם א. ח. פריממן, ציון א', ע' 207, תעודה י'.

(45) היהודים לא נסעו ישר דרום-המזרחה, דרך הבאלקן, בודאי בגלל המלחמות המתמשכות בין הנוצרים בחונגריה וסרbia ובין הטורקים.

(46) האיסור פג בדרום איטליה (אם בכלל היה לו חוק שפט) כבר בשנת 1485 כפי שמוכיח נסינו של רע"ב לגסוע מניאטולי ומאלרמו. ב-1488 מודיע רע"ב מא"י: ועכשו... בטלה הגזירה ובכל שנה באין יהודים עם הגלילי וויניציאני. לפסק זה יש מובן אם פג חוקה החוק ב-1486.